

TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ
DEVLET BAŞKANLARI 8. ZİRVESİ
İSTANBUL, 12 KASIM 2021

8TH SUMMIT OF THE HEADS OF STATE OF THE
COOPERATION COUNCIL OF TURKIC SPEAKING STATES
İSTANBUL, 12 NOVEMBER 2021

TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜYELERİYLE İKİLİ İLİŞKİLERİ

MEHMET YÜCE

**TÜRKİYE'NİN
TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI
ÜYELERİYLE İKİLİ İLİŞKİLERİ**

COPYRIGHT © 2022

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SETA Yayınları 210
I. Baskı: Kasım 2022
ISBN: 978-625-8322-27-9

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 9885 | Faks: 202 223 6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 6, 1000 Bruxelles BELGIUM

Tel: +32 2 313 39 41

TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜYELERİYLE İKİLİ İLİŞKİLERİ

Mehmet Yüce

SETA

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

İÇİNDEKİLER

ÖZET | 7

GİRİŞ | 9

TÜRKİYE’NİN TÜRK DEVLETLERİYLE SİYASİ İLİŞKİLERİ | 11

Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri | 13

Türkiye-Kazakistan Siyasi İlişkileri | 15

Türkiye-Özbekistan Siyasi İlişkileri | 16

Türkiye-Kırgızistan Siyasi İlişkileri | 17

Türkiye-Türkmenistan Siyasi İlişkileri | 18

Türkiye-Macaristan Siyasi İlişkileri | 19

TÜRKİYE’NİN TÜRK DEVLETLERİYLE
EKONOMİK İLİŞKİLERİ | 23

Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri | 24

Türkiye-Kazakistan Ekonomik İlişkileri | 26

Türkiye-Özbekistan Ekonomik İlişkileri | 27

Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkileri | 28

Türkiye-Türkmenistan Ekonomik İlişkileri | 28

Türkiye-Macaristan Ekonomik İlişkileri | 29

SONUÇ | 33

ÖZET

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bünyesinde yürütülen iş birliği her geçen gün genişleyerek ve derinleşerek gelişimini devam ettirmektedir. Örgütsel düzeydeki bu gelişim uluslararası arenada giderek dikkatleri daha fazla üzerine çekmektedir. Öte yandan TDT bağlamında kurumsal düzeydeki ilişkiler aslında madalyonun bir yüzünü ifade etmektedir. Madalyonun diğer yüzünde ise üye devletlerin birbirleriyle geliştirdikleri ikili iş birlikleri yer almaktadır. Bu ikili iş birliklerinin geliştirilmesinde ise Türkiye'nin ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır.

Türkiye TDT'nin bünyesinde oynadığı etkin rolünün yanı sıra Türk devletleriyle geliştirdiği ikili iş birlikleriyle önemli bir ilişki modeli ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin geliştirdiği ilişkilerin kökeninde ortak etnisiteye dayalı dil, din, tarih ve medeniyet gibi geleneksel unsurlar önemli rol oynarken ilişkilerin hedefinde ise eşitlik temeline dayalı stratejik iş birliği, karşılıklı fayda, refah ve istikrar üzerinde oturtulmuş ortak geleceğin inşası yatmaktadır. Türk dış politikasının angaje olduğu tematik ve coğrafi yelpaze dikkate alındığında Ankara'nın Türk devletleri ile geliştirilen ilişkilere ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Bu önem konjonktürel nedenlerle yeni ortaya çıkmış değildir. Nitekim bağımsızlıklarının ardından bu ülkelerle geliştirilmeye başlanan yakın ikili ilişkiler bağlamında bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine uyum sağlamaları, uluslararası kurumlar nezdinde temsilinin sağlanması ve güçlendirilmesi, siyasi ve ekonomik istikrarlarının temin edilmesi için özel bir çaba gösterilmiştir.

Kazanım ve deneyimlerini Türk devletleriyle paylaşmaktan çekinmeyen Türkiye ile Türk devletleri arasındaki özellikle ekonomik ilişkiler, potansiyelinin oldukça altında seyretse de sürekli gelişme halindedir; orta ve uzun vadede atılacak stratejik adımlarla potansiyelini yakalaması beklenmektedir. Özellikle son on yılda Türkiye’nin bölgesel ve küresel düzeyde artan etkisi, genel olarak sanayi üretimi ve özelde ise savunma sanayii alanındaki atılımları bir taraftan Türk devletlerinin güvenlik ve istikrarlarını güçlendirmek için Türkiye ile ittifak ilişkisi kurmaları diğer taraftan ekonomik ilişkilerin stratejik düzeye yükseltilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Bu rapor TDT bağlamındaki kurumsal gelişmeler ve üye devletler arasında örgütsel düzeydeki iş birliğine odaklanmaktan ziyade bunu dışlamayarak Türkiye’nin Türk devletleri ile geliştirdiği ikili iş birliklerini irdelemektedir. Rapor, TDT’nin teşkilat yapısındaki gelişmelerin genel anlamda Türk dünyası ve özelde ise üye devletler üzerinde olumlu etkisi olduğunu kabul ve teslim etmekle beraber, Türkiye veya bir başka ülke tarafından geliştirilen ikili ve diğer çok taraflı iş birliklerinin teşkilatın gelişimine oldukça olumlu etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu husus raporda Türkiye’nin diğer TDT üyeleriyle geliştirdiği ikili ve çok taraflı iş birlikleri üzerinden incelenmektedir.

GİRİŞ

Türk dünyası kavramı, TDT ile sınırlı bir kavram olmayıp teşkilata üye ülkelerden daha geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Sadece TDT bağlamında değerlendirildiğinde bile 300 milyonu aşan nüfusa, 1,3 trilyon doları aşan milli gelire, 560 milyar doları aşan dış ticaret hacmine ve 250 milyar doları aşan yurt içi yatırım stokuna sahip Türk dünyası bu açıdan büyük bir sosyoekonomik güçtür. Rapor da sadece Türkiye'nin TDT'ye üye ve/veya gözlemci üye devletler ile arasındaki ikili ilişkiler ele alınmaktadır. Türk dünyasının somut iradesinin teşekkülü olan TDT'nin halihazırda beş asıl ve iki gözlemci üyesi bulunmaktadır.

Raporun temel argümanlarından birisi, TDT kapsamında gerçekleştirilecek iş birliği kadar üye ülkelerin aralarında gerçekleştirecekleri ikili ya da çok taraflı iş birliği girişimlerinin teşkilatın etki alanını artıracak ve iş birliğinin derinleşmesinin sağlanacağıdır. Zira birçok hassas konuda TDT kapsamında hayata geçirilecek bazı projeler dikkat ya da tepki çekebilir. Oysa aynı projenin TDT üye ülkelerinin ikili ya da üçlü iş birlikleriyle gerçekleştirilmesi hem daha az tepki çekmesine hem de taraf üye ülkelerin projeyi sahiplenmesine neden olacak; buradaki başarı zamanla diğer üye ülkelerin de söz konusu iş birliğine taraf olmasını sağlayacaktır. Böylece –diğer entegrasyon biçimlerinden farklı olarak– iş birliğinde hedeflenenler teşkilat tarafından üye ülkelere yukarıdan aşağıya önerilme şeklinde değil üye ülkelerin ikili ya da çoklu iş birliği iradelerinin zaman içinde teşkilatın projesi haline gelmesiyle yani tabandan tavana doğru ilerleme sağlanmasıyla daha hızlı ve kolay gerçekleşebilecektir. Bu durum

aynı zamanda üye ülkelerin egemenliklerinin zedelendiği şeklinde yöneltilen bazı eleştirileri de ortadan kaldıracaktır.

Örneklendirmek gerekirse Türkiye ile Azerbaycan’ın başını çektiği Hazar Geçişli Orta Koridor alternatifinin hayata geçirilmesi konusunda önce 27 Haziran 2022’de Bakü’de Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan dışişleri ve ulaştırma bakanları bir araya gelerek Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridoru’nun potansiyelinin geliştirilmesi için iş birliği hususunda mutabakat sağlamıştır. Ardından da Ağustos’ta Türkiye, Özbekistan ve Azerbaycan dışişleri, ticaret ve ulaştırma bakanları Taşkent’te bir araya gelerek oluşturdukları üçlü mekanizmayla Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridoru’na ilişkin üç eş güdümlü ve iş birliğinin artırılması konusunda görüş birliğine varmıştır. Ayrıca bu konu 14 Ekim 2022’de Kazakistan’a ilk kez resmi ziyaret gerçekleştiren Türkmenistan Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhamedov ile Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev arasında da ele alınmıştır. Aynı konu Özbekistan-Türkmenistan ve Özbekistan-Kazakistan ikili görüşmelerinde liderler tarafından da gündeme getirilmiştir. Orta Asya’nın merkez ülkesi olan ve denizle bağlantısı bulunmayan Özbekistan Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridoru ya da Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demir yolu üzerinden Batı ile bağlantı kurmak istemektedir. Böylece ikili iş birliği şeklinde başlayan bu proje zamanla tüm TDT üyelerine hitap ederek teşkilatın bir projesi haline gelmiştir.

Dolayısıyla bu rapor; TDT’nin gelişiminde farklı bir bakış açısı ortaya koyarak teşkilat bünyesindeki ilerlemeyi üye ülkelerin ikili ve çok taraflı iş birlikleri üzerinden ele almaktadır. Bu noktada Türkiye’nin geliştirdiği ikili ve çok taraflı girişimler ve etkileri siyasi, ekonomik ve askeri düzeylerde analiz edilmektedir.

TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİYLE SİYASİ İLİŞKİLERİ

Türkiye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilan eden soy ve din bağı bulunan yeni Türk cumhuriyetlerini hemen tanıyarak büyükelçilik açmış, ortak tarih ve kültüre sahip kardeş devletlerle çok taraflı iş birliği içine girmiştir. Türkiye klasik dış politika paradigmasının ötesine geçerek Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi, Türk dış politika-sının öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Türkiye'nin jeopolitik bakış açısı "Adriyatik'ten Çin Seddi"ne uzanan "Türk Yurdu" ekseninde yeniden konumlandırılmıştır. Bu bağlamda da uluslararası kurum ve kuruluşlar nezdinde yeni kurulan Türk cumhuriyetlerine rehberlik etmiştir. Özellikle dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk cumhuriyetleriyle samimi ilişkiler geliştirmiş, devlet başkanlarıyla kişisel dostluklar kurmuş, imkanların elverdiği ölçüde ekonomik yardımlarda bulunmuş ve Türk girişimcilerin bölgede yatırım yapmaları konusunda öncülük yapmıştır.

Dolayısıyla Türkiye, Türk cumhuriyetleri ile başta ekonomi olmak üzere birçok alanda yoğun iş birliği içinde olmuştur. Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri ile ilişkiler kurmasında ortak tarih-medenyet ve aynı etnik kökene sahip olmanın yanında bu ülkelerin Rusya ile olan ilişkilerinin boyutu ve kırılabilirliği, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik konumu, demografik durumu, söz konusu ülkelerin kendilerine belirlemiş oldukları statü ve milli kimlik gibi birçok faktörlerin etkisiyle şekillenen yapı da önemli rol oynamaktadır. Bu şekilde çoklu faktörle şekillenen bu ilişki konjonktüre göre yükselen ivme kazanırken kimi zaman ise düşüş yö-

nünde bir seyir izlemiştir. Genel olarak bakıldığında ise romantik bir şekilde başlayan bu ilişki zamanla duraklama dönemine girmiş ancak Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkinliğinin artmasıyla rasyonel bir zeminde tekrar yükselen bir ivme kazanmıştır. Günümüzde ise Türkiye tüm Türk devletleri ile stratejik iş birliği seviyesinde ilişkiler kurmuştur.

Türkiye ile Türk dünyası arasındaki iş birliğinin bir yönü de kuşkusuz “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi” ile başlayıp Türk devletlerinin siyasi olarak birlikte hareket etme iradelerinin somutlaşmasıyla TDT ile sonuçlanması sürecinde oynadığı aktif roldür. Türk Konseyinin kurulması uzun bir süreç ve yoğun bir çalışmanın sonucunda gerçekleşmiştir. 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Türk devletleri arasında iş birliğinin temin edilmesi amacıyla Türkiye'nin çabasıyla 1992'de Ankara'da Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi düzenlenmiş; bu zirve 2009'da kurulan Türk Konseyi ve 2021'de TDT adını alan yapının ilk adımını teşkil etmiştir. Türk devletleri arasındaki ilişkileri en üst seviyede geliştirmeyi amaçlayan zirveler 1992'den 2010'a kadar sürmüş ve on zirve gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan'da yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 9. Zirvesinde konseyin kuruluşunu sağlayan “Nahçıvan Anlaşması” Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından imzalanmıştır. 15-16 Eylül 2010 arasında İstanbul'da gerçekleşen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 10. Zirvesinin ardından “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi”, “Türk Keneşi” veya kısaca “Türk Konseyi”nin kuruluşu resmen ilan edilmiştir.

Türk Konseyinin kurulması Türk devletlerinin aralarındaki ilişkilerinde yeni bir döneme girdiği anlamına gelmiştir. Her ne kadar Türk Konseyi daha çok kültürel konularda faaliyet göstereceği imajını çizmiş olsa da konseyin teşekkülü ile Türk devletleri arasındaki mevcut ilişkilerin kurumsallaştığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Türk devletleri muhtelif alanlarda iş birliklerine girecekleri yönünde güçlü bir siyasi irade beyanında bulunmuştur. Türk Konseyinin kurulmasıyla bu kurumun bünyesinde sekiz zirve gerçekleştirilmiştir. Konseyin 2018'de düzenlenen 6. zirvesinde Macaristan gözlemci üye kabul olarak kabul edilirken Baküde 2019'da düzenlenen 7. zirvede ise Özbekistan tam üye olmuştur. Türk Konseyi Özbekistan'ın tam üyeliğiyle güçlenirken Macaristan'ın gözlemci sıfatıyla katılımıyla yeni bir yapı kazanmış ve konseyin etkinlik alanı Batı coğrafyasına uzanmıştır. Bu yapının oluşturduğu ivme ve Budapeşte temsilcilik ofisinin açılmasıyla etki alanı AB topraklarına ulaşan Türk Konseyi üye ülkeler arasında çeşitli alternatif iş birliği alanları ortaya çıkarmıştır. Bu iş birliği alanlarının oluşması ve gelişmesinde Türkiye her zaman yapıcı katkı sağlamıştır.

Ermenistan otuz yıldır sürdürdüğü işgale ilave olarak 2020’de Azerbaycan topraklarına provokatif saldırılarda bulunmasının sonucunda karşı taarruzla yüzleşmiş ve kırk dört gün süren İkinci Karabağ Savaşı başlamıştır. Türkiye güçlü ve kararlı bir şekilde doğrudan Azerbaycan’ın yanında yer almış ve bu birliktelik zaferle sonuçlanmıştır. Bu başarı özelde Türkiye ile Azerbaycan arasında, genelde ise iki ülkenin diğer Türk devletleri ile siyasi ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Önce Türkiye ile Azerbaycan arasında derinleşen daha sonra domino etkisiyle diğer Türk cumhuriyetlerine yayılan bu yeni ilişki modeli, diğer faktörlerin yanı sıra Türk Konseyinin yeniden şekillenmesini de beraberinde getirmiştir.

Türkiye’nin terörle mücadelede, Suriye’de ve Libya’da başarılı bir şekilde uyguladığı İHA ve SİHA konseptli mücadelenin Azerbaycan’ın İkinci Karabağ Savaşında da etkili sonuçlar ortaya çıkarması gibi savunma sanayiindeki yeni girişimleri bu sürece ciddi katkıda bulunmuştur. Dönem başkanlığının Azerbaycan’dan Türkiye’ye devredildiği İstanbul’da gerçekleşen Türk Konseyinin 2021’deki sekizinci zirvesinde tarihi bir karar alınarak konseyin ismi “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir. Bu karar sadece bir isim değişikliğinden ibaret olmayıp aynı zamanda bir paradigma değişimi anlamına da gelmektedir. Türk devletlerinin ortak güçlü iradeleriyle gerçekleşen bu adımla ilk kez resmi belgelerde “Türk devletleri” ve “Türk dünyası” kavramları kullanılmıştır. Ayrıca bu zirvenin en önemli sonuçlarından biri de daimi tarafsızlık statüsünü öne sürerek Türk dünyasındaki bu tür oluşumlara mesafeli yaklaşan Türkmenistan’ın gözlemci üye olmasıdır. Türkmenistan’ın gözlemci üye olmasıyla tüm Türk devletlerinin TDT çatısı altında toplanma süreci gerçekleşmiştir. Ayrıca bu zirvede TDT’nin gelecek perspektifini ortaya koyan ve çok yönlü iş birliği yol haritası niteliğinde olan “Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesi” kabul edilmiştir. Böylece ortak kültür ve medeniyetten beslenen kadim tecrübeleri, köklü kimlikleri, yönetim yetenekleri ve askeri kapasiteleriyle büyük bir potansiyele sahip olan Türk devletleri siyasi olarak birlikte hareket etme iradelerini ortaya koymuştur. Başka bir deyişle Avrasya coğrafyasının kalbinde yeni bir jeostratejik güç yükselmeye başlamıştır.

TÜRKİYE-AZERBAYCAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Azerbaycan’ın bağımsızlığına yeniden kavuşmasından bu yana geçen otuz yılı aşkın süre göz önüne alındığında Ankara-Bakü ilişkilerinin önemli aşama katettiği görülmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini dört aşamada ele almak mümkündür. İlk aşamada ilişkiler duygu ve ideoloji yoğunluklu olmuştur. İkinci

aşamada kişisel ilişkiler ön plana çıkmıştır. Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev ile Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel arasındaki kişisel ilişkiler ikili ilişkilerin esasını teşkil etmiştir. Haydar Aliyev’in Türkiye ve Azerbaycan için kullandığı “bir millet, iki devlet” sözü ilişkilerde temel prensip olmuş ve ilişkiler bu çerçevede ilerlemiştir.

Üçüncü aşama ise ilişkilerin kurumsallaşması aşamasıdır. Bu aşama, temelleri önceki yönetimler tarafından atılmakla beraber Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın gayretleriyle şekillenerek çok boyutlu iş birliğinin gerçekleştiği bir dönemdir.¹ Bu döneme damgasını vuran en önemli iş birliği ise doğal gaz anlaşmasıdır. Şahdeniz 2 yatağından çıkarılan doğal gazın Türkiye ve Avrupa’ya iletilmesini sağlayan, Güney Kafkasya Boru Hattı, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı’ndan (TAP) oluşan Güney Gaz Koridoru’nun inşa edilmesi iki ülke arasındaki ilişkileri stratejik boyuta taşımıştır. Türkiye ve Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, TANAP ve BTK demir yolu gibi projelere de imza atarak ilişkilerini planladıkları projelerle güçlendirmiştir.

Dördüncü aşama ise İkinci Karabağ Savaşı ve sonrası dönemdir. Bu dönem iki ülke ilişkilerinin stratejik boyutunu hiç olmadığı kadar güçlendirerek iş birliğini zirveye taşımıştır. Ankara-Bakü ilişkisinde adeta “bir millet, tek devlet gibi hareket eden iki devlet” prensibi hayat bulmuştur. İkinci Karabağ Savaşı sürecinde Türkiye ve Türk halkı Azerbaycan’a en üst düzeyde ve en yüksek sesle siyasi ve manevi destek vermiştir. Zafer sonrasında iki cumhurbaşkanı 15 Haziran 2021’de Şuşa’da “Şuşa Beyannamesi”ni imzalayarak ikili ilişkileri daha üst düzeye çıkarmış ve kardeş ülkeleri stratejik müttefik ülke haline getirmiştir.²

Diğer taraftan Türkiye ile Azerbaycan arasındaki tek kara bağlantısını oluşturan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Türkiye’nin Azerbaycan’la ikili ilişkileri açısından ayrı bir yer tutarken Azerbaycan halkı ile doğrudan bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Zengezur Koridoru’nun açılması halinde bu bağlantı yeni bir jeopolitik durum oluşturarak bölgenin yapısını köklü bir şekilde değiştirecektir. Türkiye ile Türk devletlerini kara yolu ile bağlayacak bu durum Orta Koridor üzerinde bölgeyi yeni bir lojistik üssüne ve enerji transfer koridoruna çevirecektir.

1 Araz Aslanlı ve Vefa Kurban, “Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, (Bahar 2016), s. 33.

2 Mehmet Yüce, *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri*, Birinci Baskı, (Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi, Bursa: 2022).

TÜRKİYE-KAZAKİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Kazakistan’ın bağımsızlığının ardından başlayan Ankara-Astana ilişkileri zamanla yoğunluğunu artırarak günümüze kadar devam etmiştir. Kazakistan “çok yönlü ve dengeli ilişki” şeklinde ifade edilebilen geleneksel dış politikası ekseninde Türkiye ile her daim iyi ve yapıcı ilişkiler kurmuştur. Bu politikanın oluşumunda Kazakistan’ın Kurucu Cumhurbaşkanı ve Türk Dünyası Aksakalı Nursultan Nazarbayev’in ciddi katkısı olmuştur. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak iki ülke arasında birçok konuda ve birçok sektörde ciddi anlamda iş birliği yapılmaktadır. Özellikle 2009’da imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması ve 2012’de kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi siyasi ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır.

Türkiye-Kazakistan ilişkilerini temelde TDT kapsamında birlikte yürütülen ilişkiler ve ikili ilişkiler boyutlarında ele almak mümkündür. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi/Türk Keneşi), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk İş Konseyi, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı gibi kurum ve kuruluşların kurulmasında ve gelişmesinde Ankara-Astana iş birliği büyük önem arz etmiştir. Özellikle Türk Konseyinin TDT ismini alması ve Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesi’nin imzalanmasında iki ülke yoğun iş birliği içinde olmuştur.

Ankara-Astana siyasi ilişkileri de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği seviyesine yükseltilmiştir. Birçok sahada etkili olan bu ilişkide Türkiye açısından kırılma noktası olan iki önemli konuda Kazakistan’ın inisiyatif alması ilişkilerin derinlik kazanmasına neden olmuştur. Birincisi kamuoyunda “savaş uçağı krizi” olarak adlandırılan Türkiye ve Rusya arasındaki krizin çözümlenmesinde Kazakistan’ın arabulucu olmasıdır. 24 Kasım 2015’te Türkiye’nin Rus savaş uçağını angajman kurlarları çerçevesinde düşürmesi sonucu gerilen Ankara-Moskova ilişkilerinin normalleştirilmesinde dönemin Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in önemli katkısı olmuştur. Türkiye-Rusya gerginliğinin büyük çaplı çatışmalara yol açabileceğinin farkında olan Nazarbayev her iki ülkeyle güçlü bağları olmasına karşın tarafsızlığını koruyarak arabuluculuk rolünü başarıyla yerine getirmiştir.

İkincisi de 15 Temmuz 2016 darbe girişiminde Kazakistan’ın Türkiye’den yana net tavır göstermesidir. Türkiye siyasi tarihinde bir dönüm noktası olan 15 Temmuz darbe girişimine karşı ABD ve AB ikircikli tavır takınırken Nazarbayev darbe girişiminin hemen sonrasında Türkiye’yi ziyaret ederek desteğini bildirmiştir. Bu zor dönemde Türk Dünyası Aksakalı Nazarbayev’in Türkiye’yi ziyaret eden ilk cumhurbaşkanı olması ve açıkça desteğini bildirmesi iki ülke ilişkilerinin derinliği açısından büyük önem arz etmektedir.

Kazakistan’ı Türkiye ile stratejik ortaklık kurmaya ve daha da derinleştirmeye yönelen faktörlerden biri de Rusya’nın son dönemde Ukrayna’da kendisini gösteren yeni dış politika uygulamalarıdır. Rusya’nın hinterlandı olarak gördüğü Ukrayna’yı işgali Türk devletlerini de tedirgin etmiştir. Bu tedirginlik önemli bir etnik Rus nüfusa sahip olan ve Rusya’yla 6 bin kilometreden fazla sınırı bulunan Kazakistan’da daha yoğun hissedilmiştir. Zira pek çok Rus yetkili ve milletvekilinin Kazakistan’ın Rusya’nın bir parçası olduğuna ilişkin açıklamaları Astana yönetimini rahatsız eden hususlardır. Bu noktada küresel etkisi giderek artan ve savunma sanayiinde ciddi atılımlar gerçekleştiren Türkiye ile iş birliğini geliştirmek Kazakistan için oldukça realist bir yaklaşımdır.

Nitekim Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev, Ocak olayları sonrasında ilk resmi ziyaretini Mayıs 2022’de Türkiye’ye yapmıştır. Bu ziyarette iki ülke arasında ulaşım, savunma sanayii, askeri istihbarat, bilişim teknolojileri, kültür, tarım, taşımacılık, ticaret, gümrük, çevre, eğitim, gençlik, iletişim ve arşiv alanlarında iş birliğini içeren on dört anlaşma imzalanmıştır. Kazakistan’ın liderliğinde kurulan Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı’na katılmak üzere bu ülkeye giden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Astana ziyaretinde Türkiye-Kazakistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin (YDSK) dördüncü toplantısı düzenlenmiş ve birçok alanda iş birliğinin yapılması konusunda protokol imzalanmıştır.

TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Türkiye, Orta Asya Türk devletleri içinde en yoğun nüfusa sahip olan, jeostratejik konumu, köklü tarihi, zengin kültürel değerleri ve ekonomik potansiyeli, girişimci insan kaynakları, Orta Asya’nın tüm ülkeleriyle ortak sınırlarının olması nedeniyle bölgenin kilit ülkesi olması gibi sahip olduğu özellikleriyle bölgesel barış ve istikrar için önemli bir konumda bulunan Özbekistan ile arasındaki iş birliğinin her alanda gelişmesine büyük önem vermektedir. Türk kültür ve medeniyet tarihinde önemli bir yeri bulunan ve Türk halkının gönül coğrafyasında mümtaz bir yere sahip Özbekistan ile başlayan samimi ve ciddi iş birliği istikrarlı bir şekilde devam etmemiştir.

İki ülke arasında 1999’da kırılma noktasına gelen ilişkiler zaman zaman olumlu ivmeye sahip olsa da istenen seviyeye çıkmamıştır. 2016’da Şevket Mirziyoyev’in göreve gelmesinin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 17-18 Kasım 2016 arasında Özbekistan’ı ziyaretiyle başlayan üst düzey görüşme trafiği, Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev’in 25 Ekim 2017’de Türkiye’yi ziyaret etmesi ve

ardından sıklıkla gerçekleştirilen karşılıklı üst düzeyli ziyaretlerle sürdürülmüştür. Bu görüşmeler neticesinde iki ülke arasında uzun yıllar durağan olan ilişkilerin seyri yeniden olumlu yönde gelişmeye başlamıştır. Bu kapsamda 2018’de iki ülke arasında YDSK kurulması hususuna yer veren bir ortak açıklama da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda çok sayıda belge imzalanmış, Türkiye-Özbekistan Ortak Stratejik Planlama Grubu oluşturulmuştur. Bu olumlu gelişmelerin bir yansıması olarak Özbekistan, Türkiye’ye uyguladığı vizeyi kaldırmıştır. 2019’da Özbekistan’ın TDT’ye üye olmasıyla ikili ilişkiler yeni bir boyut kazanmış ve teşkilat bünyesinde çok taraflı ilişki süreci de başlamıştır.

Bilindiği üzere Özbekistan geçmişte Türk Dili Konuşan Devletler Devlet Başkanları zirvelerine mesafeli yaklaşmıştır. Özbekistan 2000’de yapılan Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesine cumhurbaşkanı düzeyinde katılırken 2001’deki zirveye ise meclis başkanı düzeyinde katılım sağlamıştır. Şevket Mirziyoyev’in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Türk Konseyine yeniden ilgi gösteren Özbekistan 2018’de Bişkek’te yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi toplantısına katılmış ve 2019’da Türk Konseyine resmen üye olmuştur. Kasım 2022’de ise Özbekistan’ın Semerkant şehri TDT zirvesine ev sahipliği yapmıştır. Böylece Taşkent yönetimi bir taraftan Türk cumhuriyetleriyle ikili ilişkilerini geliştirirken diğer taraftan da Türk devletlerinin siyasi iradelerinin yansıması olan TDT içinde daha aktif rol oynamayı tercih etmiştir.

Ankara yeni dönemde Taşkent ile ilişkilerine büyük önem vermekte ve her alanda çok yönlü iş birliği geliştirmeye büyük özen göstermektedir. Başta eğitim, kültür ve turizm olmak üzere birçok alanda ortak iş birliği için gerekli çalışmalar yapmaktadır. Aynı şekilde Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev iki ülke ilişkilerine özel bir önem vermekte, Türkiye’nin tecrübelerinden istifade etmeye çalışmakta ve “üçüncü rönesans” olarak adlandırdığı yeni reformların hayata geçirilmesinde Türkiye örneğini rol model almaktadır. Diğer bir ifadeyle dönüşüm sürecine giren “içe kapanık” bir ülkeden “dışa açık ve şeffaf” bir ülkeye doğru evrilen “yeni Özbekistan”ın oluşum sürecinde yani ülkenin üçüncü rönesansında Özbekistan cumhurbaşkanı Ankara-Taşkent ilişkilerine büyük önem vermekte ve Türkiye tecrübesinin bu sürece büyük katkı sağlayacağı yönünde irade beyanında bulunarak bürokratları ve kamuoyunu yönlendirmektedir.

TÜRKİYE-KIRGIZISTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Ankara-Bişkek ilişkileri Kırgızistan’ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen akabinde başlamıştır. O dönemin cumhurbaşkanları Turgut Özal ve Askar Akayev’in

1991’de “Kırgız Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği ile İlgili Anlaşma”yı imzalamasıyla ilişkiler hukuki temele oturmuştur. 23 Aralık 1991’de Kırgızistan’ın ilk devlet başkanı Askar Akayev ilk resmi ziyaretini Türkiye’ye yapmış ve bu ziyarette bir dizi iş birliği anlaşması yapılmıştır. İki ülke arasında eğitim, kültür, ticaret ve ekonomik iş birliği, ulaştırma, iletişim, askeri ve diğer alanlarda 100’ü aşkın anlaşma ve iş birliği belgesi imzalanmıştır. “Ebedi Dostluk ve İş Birliği Anlaşması”nın ardından 1999’da “Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla” bildirisini yayımlanmış ve 2011’de YDSK kurulmasına ilişkin ortak açıklama yapılmıştır. Bu belgeler iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın oluşmasının temel belgeleri olurken Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazanmasının ardından sürekli gelişen Ankara-Bişkek ilişkileri 2011’den itibaren stratejik ortaklık gibi yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Her ne kadar zaman zaman ilişkilerde bazı aksaklıklar yaşansa da Kırgızistan yönetimindeki her iktidar Türkiye ile ilişkilere özel bir önem vermiştir. Türkiye’nin başta sınır meselesi olmak üzere bölgede birçok alanda güvenlik endişesi yaşayan Kırgızistan’a 2021’de Bayraktar TB2 SİHA’larını satmasıyla ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır.

İki ülke ilişkilerinde Türkiye’nin açtığı eğitim kurumları önemli bir etken olmuştur. Başta Bişkek’teki Manas Üniversitesi olmak üzere Türkiye’nin Kırgızistan’da açtığı okullar hem Kırgız ekonomisine hem de kültürel entegrasyona ciddi katkı sağlamaktadır. İlköğretimden ortaöğretim ve yükseköğretime kadar açılan ülkenin en saygın eğitim kurumları olan bu okullarda Kırgız öğrenciler tamamen ücretsiz eğitim almaktadır. Diğer taraftan özellikle üniversitede öğrenim görmek üzere diğer Türk cumhuriyetlerinden Kırgızistan’a gelen öğrenciler arasında kültürel kaynaşma üst düzeyde gerçekleşmektedir.

Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinde TİKA kayda değer bir fonksiyon üstlenmiştir. TİKA’nın Kırgızistan’ın sosyal yapısını oluşturması, kimliğini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi haklarını geliştirmesi, teknik altyapı konusunda eksikliklerini gidermesi konularında somut katkıları devam etmektedir. Bu kapsamda TİKA’nın başta eğitim, kültür, turizm, sağlık, tarım-hayvancılık ve enerji olmak üzere birçok alanda destek sağladığı ve bu alanlara ilişkin projeleri finanse ettiği bilinmektedir.

TÜRKİYE-TÜRKMENİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Ankara-Aşkabat ilişkilerinde Türkmenistan’ın bağımsızlığının ardından başlatılan diplomatik ilişkiler sonucu kültürel ve ekonomik alanlarda iş birliğini kapsayan çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. Başlangıçta çok samimi bir süreçte ilerle-

yen ilişkiler zamanla iki ülkenin kendi gerçekleri ile karşılaşması sonucu temkinli ve mesafeli bir düzeye inmişse de genel itibarıyla ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Ankara-Aşkabat yönetimleri arasında özel bir ilişkinin varlığı her daim hissedilmiştir. Serdar Berdimuhammedov’un iktidara gelmesi ile Saparmurat Türkmenbaşı zamanında kabul edilen tarafsızlık statüsüne sadık kalınmakla birlikte “açık kapılar” adlı siyaset hayata geçirilmiştir. Bu değişim sonucu Türkmenistan dış politikasında daha aktif bir rol üstlenmeyi tercih etmiştir. Berdimuhammedov, Türkmenbaşı döneminde içe kapanan ülkeyi dışa açmayı ve bu minvalde başta komşularla ilişkiler olmak üzere Türkmenistan’ın dış ilişkilerine bir ivme kazandırmayı hedeflemiştir. Türkmenistan’ın dışa açılım projesinin ivme kazanmasıyla birlikte Ankara-Aşkabat ilişkilerinde de yeniden bir canlanma gözlenmiştir. İki ülke arasında çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleşirken birçok alanda iş birliğinin yapılması konusunda irade oluşmuştur.³ Halihazırda iki ülke arasındaki iş birliği dış politika, ticaret ve ekonomi, kültür ve eğitim başta olmak üzere her alanda olumlu bir seyir izlemektedir.

İstanbul’da gerçekleşen Türk Konseyinin sekizinci zirvesinde isminin TDT olarak değişmesiyle başlayan yeni dönemin Türkmenistan’ın gözlemci üye olmasıyla birlikte Ankara-Aşkabat ilişkilerine kaçınılmaz bir şekilde olumlu etkileri de olmuştur. 27 Kasım 2021’de Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Zirvesi öncesinde Türkmenistan’ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan çok samimi bir şekilde karşılanmış ve iki ülke arasında başta medya, sağlık, tarım, eğitim ve finans olmak stratejik alanlarda sekiz önemli anlaşma imzalanmıştır. İmza töreninin ardından düzenlenen basın açıklamasında Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhammedov’un “Türkiye ile stratejik uzun vadeli ilişkiler geliştirmek, Türkmenistan dış politikasının öncelikli amaçlarından birisi olduğunu” vurgulaması iki ülke arasındaki ilişkilerin yeni boyutunu işaret etmektedir. 11 Kasım 2022’de Semerkant’ta yapılacak olan TDT zirvesinde Türkmenistan’ın teşkilata tam üye olması halinde bu durumun Ankara-Aşkabat ilişkilerini daha ileri bir seviyeye taşıyacağı açıktır.

TÜRKİYE-MACARİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ

Macaristan’ın kökenlerinin Batı Hun İmparatorluğu’na dayanması, tarihi süreç içinde Osmanlı devletinin egemenliğine girmesi ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise yaklaşık kırk beş yıl SSCB’nin fiili işgalinde kalması ülkenin Türkiye, Orta Asya Türk cumhuriyetleri ve eski Sovyet ülkeleri ile daha iyi ilişki kurmasının

3 Yüce, *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri*, s. 114.

altyapısını teşkil etmektedir. Bu tarihi temel Macaristan’ın Doğu ile Batı arasında bir köprü rolü oynamasına zemin oluşturmuştur. Ferenc Gyurcsany hükümetinin “küresel açılım” konseptine dayanan ve Viktor Orban’ın 2010’da hükümeti devralmasıyla mevcut politikayı geliştirerek “Doğu’ya açılım” halini verdiği ekonomi temelli dış politika açılımı⁴ Macaristan’ı başta Türkiye olmak üzere Türk devletleriyle yakın ilişki kurmaya sevk etmiştir.

Orban’ın 2010’da hükümeti devralmasıyla başlatılan Doğu’ya açılım politikasıyla Ankara-Budapeşte ilişkileri ivme yakalayarak stratejik bir mahiyet kazanmıştır. Halihazırda iki ülke arasında iyi işleyen iş birliği mekanizmaları bulunmakta ve uluslararası platformlarda iki ülke birbirini desteklemektedir. Mesela Türkiye, Macaristan’ı NATO, OECD ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlara üyeliği sürecinde desteklerken Macaristan da Türkiye’nin AB üyeliği sürecine tam destek vermektedir. Ayrıca 16 Ekim 2014’te Budapeşte’de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti temsilciliğinin açılması Türkiye-Macaristan ilişkilerinin gelişme seyri açısından önemli bir ipucu oluşturmaktadır.

Ankara-Budapeşte ilişkileri diğer TDT üye ülkeleriyle ilişkilerden farklı olarak Batı eksenli ilişkiler çerçevesinde şekillenmiştir. İki ülke arasında tarihten gelen bağlar ve kültürel yakınlığın yanı sıra ilişkiler her iki ülkenin NATO üyeliği, AB ve Avrupa Konseyi olmak üzere Batı kaynaklı uluslararası örgütlerde iş birliği çerçevesinde dostane bir şekilde yürümektedir. Ayrıca son dönemde artan karşılıklı üst düzey ziyaretler ve istişare mekanizmalarıyla ikili ilişkiler her alanda ivme kazanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın başbakanlığı döneminde Şubat 2013’te Macaristan’a gerçekleştirdiği ziyarette iki ülke arasında YDSK kurulması kararı alınmıştır. Macaristan Başbakanı Viktor Orban’ın Aralık 2013’te Türkiye’ye düzenlediği resmi ziyaret sırasında başbakanlar düzeyinde ve her iki taraftan çok sayıda bakanın katılımıyla ilk YDSK toplantısı gerçekleştirilerek ilişkiler stratejik iş birliği düzeyine çıkarılmıştır. YDSK toplantıları ilerleyen yıllarda da devam ettirilmiştir.

Türkiye-Macaristan ilişkilerinin bir boyutu da iki ülkenin TDT bünyesindeki iş birliğidir. Türkiye, Macaristan’ın Türk Konseyine gözlemci üyeliğini Eylül 2018’de Kırgızistan’ın Çolpon-Ata şehrinde düzenlenen altıncı zirvede desteklemiştir. Macaristan Ulusal Meclis Başkanı Laszlo Köver, Kasım 2018’de İzmir’de gerçekleştirilen Türk Konseyi Parlamenterler Asamblesine katılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 2019’da Türk Konseyinin Avrupa Temsilcilik Ofisi açılmış ve bu ofis aktif bir şekilde diplomatik, kültürel etkinlikler düzenlenmektedir.

4 Murat Derogözü, *Türkiye-Macaristan İlişkileri*, (SETA Rapor, İstanbul: 2020).

Ayrıca iki ülke arasında 1923’te imzalanan “Dostluk ve İş Birliği Anlaşması”nın 1924’te yürürlüğe girmesi ve karşılıklı büyükelçiliklerin açılmasının yüzüncü yıl dönümü olan 2024’ün karşılıklı “Kültür Yılı” ilan edilmesine karar verilmiştir. Bu vesileyle 2024 boyunca hem Macaristan’da hem de Türkiye’de çok sayıda kültürel, akademik ve ekonomik etkinliklerin düzenlenmesi planlanmaktadır. İki ülke arasında 12 Mart 2015’te Dostluk ve İş Birliği Anlaşması yeniden imzalanmıştır. Bu anlaşmanın beşinci maddesi iki ülkenin dış politikada birlikte hareket etmesinin zeminini oluşturmaktadır:

Taraflar, uluslararası ve bölgesel örgütlerde, komitelerde ve görevlerde birbirlerinin adaylıklarını karşılıklı desteklemek de dahil olmak üzere, özellikle Birleşmiş Milletler (BM) ve NATO çerçevesinde uluslararası örgütlerde faaliyetlerini yürütürken aktif iş birliğinde bulunacaklar ve uygun görülecek şekilde politikalarının eş güdümünü sağlayacaklardır.

TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİYLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Son sözü başta söylemek gerekirse Türkiye ile TDT üyeleri arasındaki ekonomik iş birliği mevcut potansiyelinin altında seyretmektedir. Bununla beraber Türkiye gerek yatırım gerekse dış ticaret açısından Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin ilk beş ortağı arasında yer almıştır. İkili ilişkilere bakıldığında enerji alanında gerçekleştirilen ortak yatırımlar sonucu Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ikili ekonomik ilişkiler dikkat çekici bir hal almıştır. İki ülke arasında enerji alanında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattı, TANAP ve TAP projeleri gerçekleştirilmiştir. Bu devasa projeler bölgedeki enerji denklemini değiştirmiştir. Bilhassa Rusya-Ukrayna savaşından sonra Batı'nın enerji krizi ile karşı karşıya gelmesi sonucu enerji temini konusunda girdiği alternatif arayışta Azerbaycan'ın öne çıkması hem bu projelerin stratejik önemini artırmış hem de Bakü ve Ankara'nın enerji konusundaki iş birliğini daha güçlü hale getirmiştir. Türkiye ile Türk devletleri arasındaki ilişkilerin ekonomik profili aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır.

Genel ticaret sistemine göre ihracat Ocak-Aralık 2021 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 32,8 artarak 225 milyar 291 milyon dolar, ithalat da yüzde 23,6 artarak 271 milyar 424 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam dış ticaret hacmi ise 496 milyar 715 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. 2021'de Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerine ihracatının toplam ihracatı içindeki payı (8,594/225,291) yüzde 3,81 ve ithalatının payı ise (7,362/496,715) yüzde 1,48 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oranlar oldukça düşük olmakla birlikte Türk dev-

letlerinin mevcut potansiyeli dikkate alındığında ikili ilişkilerin derinleştirilmesi durumunda dış ticaret hacminin bu oranların oldukça üzerinde gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür.

TABLO 1. TÜRKİYE’NİN TÜRK DEVLETLERİ İLE DIŞ TİCARETİ (2021, MİLYAR DOLAR)					
Ülkeler	İhracat (1)	İthalat (2)	Hacim 3 (1+2)	Genel Hacim (4)	Oran (3/4, Yüzde)
Azerbaycan	2,34	0,75	3,09	34,00	9,08
Kazakistan	1,28	1,59	2,87	102,00	2,82
Kırgızistan	0,75	0,86	0,84	7,22	11,57
Özbekistan	1,84	1,80	3,64	38,00	9,57
Türkmenistan	0,99	0,71	1,70	7,00	24,28
Macaristan	1,40	1,65	3,05	280,00	1,09
Toplam	8,59	7,36	15,19	468,22	

Kaynak: “Ülke Profil Raporları”, T.C. Ticaret Bakanlığı, (2022).

TÜRKİYE-AZERBAYCAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Türk devletleri içinde Türkiye’nin ekonomik ilişkilerinin en yoğun olduğu ülke Azerbaycan’dır. İki ülke arasındaki ticaretin ana unsurunu enerji ve savunma sanayi teknolojileri oluşturmaktadır. Azerbaycan’ın enerji kaynakları ihracatı açısından Türkiye ekonomik yapısı ve transit ülke konumu nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Türkiye de doğal gaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 20’sini Azerbaycan’dan karşılamaktadır. Ayrıca Faz-2 gazının belirli bir kısmının Türkiye’ye verilmesi durumunda 2025’ten sonra bu oranın yüzde 30’lara yükselecek olması iki ülke arasındaki enerji iş birliğinin önemini göstermektedir.

Türkiye, Azerbaycan’ın Batı’ya açılan kapısı olup Azerbaycan’ın enerji kaynaklarını Batı’ya ulaştırabilecek yegane güvenli yerdir. Aynı zamanda Türkiye, Azerbaycan için ciddi ve güvenilir bir enerji tüketicisi konumundadır. İki ülke arasındaki dış ticaret ilişkilerini enerji sevkiyatı ve enerji dışı ürünler şeklinde iki temelde değerlendirmek mümkündür. Türkiye’nin hem kendi enerji ihtiyacını karşılamak için hem de toprakları üzerinden Avrupa’ya gaz taşınmasını sağlamak adına iki ülke arasında boru hatları faaliyete geçirilmiştir. Güney Gaz Koridoru ile ilintili olan hatların Avrupa ile entegrasyonunun önemini yanı sıra TAP doğal gaz boru hattı projesi de bu bağlamda ayrıca önem arz etmektedir.⁵

⁵ Mehmet Sena Ekici ve Abdullah Taha Arpa, “Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Enerji İlişkilerinin Mali ve İktisadi Analizi”, *Journal of Life Economics*, Cilt: 8, Sayı: 2, (2021), s. 278.

BTC petrol boru hattı ve BTE doğal gaz boru hattının açılması Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkilerinde, Azerbaycan petrol ve doğal gazının ihracatında ve Azerbaycan ürünlerinin dünya pazarlarına ulaştırılmasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. TANAP’ın 2018’de faaliyete başlamasıyla Azerbaycan doğal gazı Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine doğrudan ulaşma imkanı bulmuştur. Rusya-Ukrayna savaşı ile birlikte uygulanan müeyyideler karşısında Moskova yönetiminin enerji kozunu kullanmasıyla başlayan süreç doğal gazda yüzde 40 civarında Rusya’ya bağımlı olan Avrupa’nın alternatif güvenilir enerji arzına ulaşma ihtiyacını doğurmuştur. Bu kapsamda Avrupa bir seçenek olarak gördüğü Azerbaycan’dan ithal ettiği doğal gaz hacmini iki katına çıkarmaya çalışmıştır. Bu girişim kaçınılmaz olarak Batı’nın yapımına katkı sağlamadığı TANAP ve TAP boru hatlarının önemini daha da artmıştır.

Türkiye ve Azerbaycan’ın enerji alanındaki karşılıklı yatırımları da iki ülkenin yatırım hacimleri içinde önemli yer almaktadır. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) Mayıs 2020 sonu itibarıyla Azerbaycan’daki yatırımları 12,1 milyar doları bulmuştur. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketinin (SOCAR) PETKİM’in (PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.) yüzde 61,32 hissesini aldığı İzmir’in Aliağa ilçesindeki Star Rafinerisi yıllık 10 milyon ton rafinaj kapasitesiyle Türkiye pazarındaki petrol ürünleri talebinin büyük kısmını karşılamaktadır. Bu yatırımın tamamlanması sonrasında bu tutarın yaklaşık 20 milyar doları bulacağı tahmin edilmektedir.⁶ İki ülke arasındaki önemli iş birliği alanlarından biri de lojistikdir. Diğer taraftan Ekim 2017’de açılışı yapılan BTK demir yolu projesi Türkiye-Azerbaycan ekonomik ve ticari ilişkilerinde Türk mallarının Asya pazarına ulaştırılmasında yeni bir sayfa açmıştır. Diğer taraftan Zengezur Koridoru’nun açılmasıyla hayata geçirilmek istenen Azerbaycan, Nahçıvan ve Türkiye’yi birbirine bağlayacak kara ve demir yolu ulaşımının bölgede yeni bir jeopolitik durum oluşturması öngörülmektedir. Ayrıca Karabağ bölgesinde yeni açılan havalimanları (Fuzuli ve Zengilan) dikkate alındığında bölgede oluşacak bir lojistik merkezi, Çin ile Avrupa arasında uzanan ve çoğunlukla Türk devletlerinin üzerinde yer aldığı hatta yeni bir ekonomik cazibe merkezi olacaktır. Bu noktada Türkiye’nin Azerbaycan’a ihracatının bir ya da birkaç ürün üzerinde yoğunlaşmadan çeşitlilik arz etmesi gerektiği, iki ülke arasındaki ticari iş birliği potansiyelinin geniş olduğu ve bu potansiyel-

⁶ “Azerbaycan Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, (2022), s. 16, https://ticaret.gov.tr/data/5eb6749913b8767e5c-4b1fcd/Azerbaycan_2022.pdf, (Erişim tarihi: 9 Kasım 2022).

lin fiiliyata geçirilmesi durumunda dış ticaret hacminin mevcut düzeyin çok üzerine çıkabileceği vurgulanmalıdır.⁷

TÜRKİYE-KAZAKİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Kazakistan Orta Asya’da en büyük ekonomik yapıya sahip ülkedir. Geniş petrol ve doğal gaz yataklarının (Eski Sovyet cumhuriyetleri içinde Rusya’dan sonra ikinci büyük petrol üreticisidir) yanı sıra çeşitli maden ve metal kaynaklarına da sahip olan ülkenin tarım ve hayvancılık bakımından da büyük potansiyeli mevcuttur. Ülkenin yatırım profili ve dış ticareti de bu ekseninde şekillenmiştir. Kazakistan sahip olduğu üretim yapısı itibarıyla daha ziyade ham madde ve yarı mamul ihracatçısıdır. Ülke, bağımsızlığından bu yana özellikle enerji alanında doğrudan yabancı yatırım çekmede başarılı olmuş, Orta Asya’daki toplam doğrudan yabancı yatırımların yüzde 80’den fazlasını çekmiştir. Türkiye-Kazakistan yatırım ilişkisi ve dış ticareti de bu ekseninde şekillenmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaretin yapısına bakıldığında Kazakistan’dan yapılan ithalatın geneline değerli ve işlenmiş maden ürünleri, rafine edilmiş ham bakır ve bakır alaşımları, işlenmemiş alüminyum, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar oluşturmaktadır. Türkiye’nin Kazakistan’a ihracatının önemli bir bölümü ise ilaçlar, hazır giyim ürünleri ve makinelerden oluşmaktadır.

Kazakistan ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler incelendiğinde siyasi ve kültürel alanlarda yaşanan olumlu gelişmelerin tam anlamıyla ticari ilişkilere yansıdığını söylemek güçtür. İki ülke arasındaki yatırım ilişkileri de ticari alanda kaydedilen gelişmelerle benzer şekilde henüz istenilen seviyeyi yakalayabilmiş değildir. Kazakistan’ın yıllık dış ticaretinde Türkiye’nin payının yüzde 5 civarında olması da bu durumun en açık göstergesidir. Ayrıca Türkiye, Kazakistan’ın doğrudan yabancı yatırım yaptığı ilk on ülke arasında yer almamaktadır. Hatta iki ülke arasındaki yatırım ilişkileri ticari ilişkilerin de gerisinde kalmıştır.

Bu bağlamda Türkiye-Kazakistan ticari ilişkilerinin gelişmesinin önündeki engellerin hızlı bir şekilde kaldırılması elzemdir. Türkiye’nin Kazakistan’ın doğrudan yabancı yatırım yaptığı ülkeler arasında ilk sıralarda olmaması ve yatırım ilişkilerinin ticari ilişkilerin de gerisinde kalması siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkilerine yansımadağını açık şekilde göz önüne sermektedir. Fakat bağımsızlıktan bu yana ekonomik ilişkilerde yaşanan gelişmelerin azımsanacak boyutta olmadığı da bir gerçektir.⁸ İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin gösterge-

⁷ Yüce, *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri*, s. 276.

⁸ Mehmet Yüce, “Kazakistan’ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri”, *Türkiye-Kazakistan İlişkileri*, ed. Hasan Acar, (Nobel Yayıncılık, Bursa: 2021), s. 241.

leri incelendiğinde dış ticaret dengesinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Kazakistan’dan ithalatında özellikle bakır ve bakır menşeli ürünlerin ağırlıklı olması ve Türkiye’nin petrol ithalatçısı bir ülke olması nedenleriyle Kazakistan ile yapılan ticarete açık verilmektedir.

TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Özbekistan, Orta Asya’nın en yoğun ve en dinamik nüfusa sahip, girişimci yeteneği en yüksek bir ülkesidir. Uzun yıllar dışa kapalı bir ekonomik politika izleyen ülkenin ekonomisi büyük ölçüde doğal gaz ve emtia ihracatına dayanmaktadır. 2016’da Şevket Mirziyoyev’in iktidara gelmesiyle izlenen dışa açık ve liberalleşme politikalarıyla hayata geçirilen reformlar sonucu ekonomi canlanmış ve ülke yatırımcılar için daha çekici hale gelmiştir. Özbekistan 2021’de 682 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım çekerken toplam yabancı sermaye stoku da 10 milyar dolara ulaşmıştır.

Ankara-Taşkent siyasi ilişkilerinin düzelmesi ve özellikle Mirziyoyev’in iktidara gelmesiyle iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde de yeni bir dönem başlamıştır. Bu gelişme ekseninde 2016’da 1 milyar 242 milyon dolar olan ticaret hacmi 2020’ye gelindiğinde 2,1 milyar dolara ve 2021’de de 3,6 milyar dolara ulaşmıştır. 2 bin 70 Türkiye sermayeli firmanın faaliyette bulunduğu Özbekistan 2022’nin ilk altı ayında en fazla şirket açan ülke konumuna yükselmiştir. Türkiye’nin Özbekistan’a ihraç ettiği başlıca ürünler temizlik maddeleri, ilaç, römork, plastik ürünleri ve gıda işleme makineleri iken ithal ettiği başlıca ürünler ise bakır, bakır alaşımları ve bakır ürünleri, levhalar, pamuk ipliği, işlenmemiş çinko, petrol yağları, gübre, konserve, altın, işlenmemiş kurşun ve ipektir.⁹ İki ülke arasındaki dış ticaret dengesi birbirine yakın olup dengeli bir durumdadır.

İki ülke arasındaki mevcut ticaret hacmi ve yatırım stoku istenen düzeyde olmazsa da bu alanda önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Halihazırda Özbekistan’da oluşan olumlu yatırım iklimi ve “Türkiye’nin tecrübesinden yararlanılması gerektiği” şeklinde ifade edebilecek devlet politikası iki ülke arasında turizmden eğitime, sanayiden ticarete kadar birçok alanda iş birliği imkanı oluşturmaktadır. Bu durumun orta ve uzun vadede iki ülkenin dış ticaretine olumlu yansıtacağı beklenmektedir. Ayrıca denizle bağlantısı olmayan Özbekistan ürettiği malları Batı pazarına ulaştırmak için Hazar Geçişli Orta Koridor’a ilgi duymakta ve bu

⁹ “Özbekistan’ın Ekonomisi”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>, (Erişim tarihi: 18 Ekim 2021).

konuda Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Türkiye ile iş birliğini geliştirmektedir. Bu koridorun işlerlik kazanması halinde iki ülke arasında lojistik alanında da iş birliği yoğunlaşacaktır.

TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Kırgızistan büyük ölçüde altın ihracatına dayanan küçük ve gelişmekte olan bir ekonomidir. Ülkenin altın dışında başta Rusya ve Kazakistan'dan olmak üzere yurt dışından gelen işçi dövizleri önemli bir gelir kaynağını teşkil etmektedir. Zengin yer altı kaynakları bulunmaması, özellikle enerji konusunda yeterli potansiyele sahip olmaması, dağlık coğrafi yapısı ve lojistik yönünden zayıf olması ülkede sanayileşmenin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu nedenle Kırgızistan'ın kalkınma modelinde bölgenin finans merkezi olması hedeflenmiş ve bu konuda Türkmenistan ve Azerbaycan ile ortak yatırım fonu hayata geçirilmiştir.

Türkiye ve Kırgızistan arasındaki dış ticaret hacmi oldukça düşük bir düzeydedir. 2021'de Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatı 749 milyon dolar ve ithalatı da 86 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki dış ticarete Türkiye 663 milyon dolar dış ticaret fazlası vermiştir. Ayrıca Kırgız alıcılarının Türkiye'den e-ticaret aracılığıyla mal tedarikine çok ilgi gösterdiği bilinmektedir. Bu nedenle Türkiye'den Kırgızistan'a ihracatın artırılmasında e-ticaretin önemli bir rol oynayacağı beklenmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkündür. Ancak hem nitelik hem de miktar açısından mevcut ticaretin beklenen düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir.

Türkiye, Kırgızistan'a en fazla yatırım yapan ilk beş ülke arasında yer almaktadır. Başta Kırgız-Türk Manas Üniversitesi olmak üzere Türkiye'nin yükseköğretim (Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, ilahiyat fakülteleri) ve ortaöğretim alanındaki yatırımları Kırgızistan ekonomisine ciddi katkı sağlamaktadır. Ülkede çok sayıda Türkiye sermayeli küçük ve orta boy işletme faaliyette bulunmaktadır. Türkiye sermayeli firmaların maden alanında yatırımları da bulunmaktadır. Kırgızistan'ın stratejik konumu göz önüne alındığında bu ülkede bir Türk lojistik merkezinin kurulması hem bölge ekonomisi hem de iki ülkenin iş çevresi için büyük imkan sağlayacaktır.

TÜRKİYE-TÜRKMENİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Türkmenistan ekonomisine ilişkin ayrıntılı istatistiki verilere ulaşmak mümkün olmamakla birlikte Türkiye-Türkmenistan ekonomik ilişkilerinin, Türkiye'nin Türkmenistan'ın dış ticaretinde sahip olduğu pay ve bu ülkede yerleşik

bulunan Türk müteahhitlik firmalarının gerçekleştirdikleri geniş çaplı projeler sayesinde gelişerek çeşitlendiğini belirtmek mümkündür. Türkmenistan, Türk şirketlerinin Orta Asya’da en fazla proje üstlendikleri ülke konumundadır. Ayrıca Türkmenistan’a en fazla yatırım yapan ülke Türkiye’dir. Bu ülkede konut, sanayi, kültür ve spor tesisleri gibi birçok projeyi hayata geçirmiş olan Türk müteahhitlik firmaları günümüzde de sektörde öncü durumundadır. İki ülke dış ticaret hacmi 2021 itibarıyla 1,7 milyar dolar olarak gerçekleşirken dış ticaret az da olsa Türkiye lehine oluşmuştur.

Türkmenistan başta doğal gaz olmak üzere emtia ihracatına odaklanan bir ekonomiye sahip gelişmekte olan bir pazardır. Dolayısıyla Türkiye’nin Türkmenistan ile dış ticareti de bu ekseninde şekillenmiştir. 2021’de 3 milyar dolarlık ihracatla dünyada 127. sırada yer alan Türkmenistan’ın ihracat yaptığı başlıca ülkeler Türkiye, Özbekistan, Çin, Gürcistan ve Rusya’dır. Ülkenin ihracatında Türkiye yüzde 23 pay ile ilk sırada yer almıştır.¹⁰ Burada dikkat çekici bir husus da Türk devletleri içinde Türkiye’nin ihracat payının en yüksek olduğu ülkenin Türkmenistan olmasıdır. Özellikle Türkiye ile Türkmenistan arasında savunma sanayii alanındaki iş birliği kayda değer katma değer oluşturmaktadır. Diğer taraftan Azerbaycan ile Türkmenistan arasında doğal gaz konusunda yapılan swap anlaşması ve Hazar Denizi’nin statüsü konusunda sağlanan anlaşmanın oluşturduğu ortamın neticesinde çıkarılacak doğal gazın Azerbaycan üzerinden mevcut boru hatlarıyla Türkiye’ye taşınması projesi Türkiye-Türkmenistan ticari ilişkilerine önemli bir dinamizm kazandıracaktır.

TÜRKİYE-MACARİSTAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Macaristan’ın ekonomik yapıları birbirine benzemektedir. Diğer Türk cumhuriyetleri genellikle zengin doğal kaynaklara sahip olmalarına rağmen üretim ve imalat sektörü yeterince gelişmediğinden ham madde ihracatçısı konumundadır. Özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan’ın ihracat yapısı içinde petrol ve doğal gaz başat ürün olarak yer almaktadır. Bu üç ülke kadar olmasa bile Özbekistan’da da durum pek farklı değildir. Söz konusu ülkelerin ithalatında ise teknoloji ürünleri ve tüketim malları önemli paya sahiptir. Türkiye ve Macaristan ise Türk cumhuriyetlerinin aksine enerji ithalatçısı konumundadır. Ancak her iki ülkede de imalat ve üretim sektörü oldukça iyi durumundadır.

10 “Türkmenistan Ülke Profili”, T.C. Ticaret Bakanlığı, (2022), s. 12, https://ticaret.gov.tr/data/5f05d4d213b8761868766d8d/T%C3%BCrkmnistan_2022.pdf, (Erişim tarihi: 8 Kasım 2022).

2004'te AB'ye tam üye olan Macaristan geçtiğimiz dönemde yabancı yatırımcıların ilgi odağı olmuş, doğrudan sermaye yatırımları ve likidite girişleri ile bölge ülkelerine göre daha hızlı bir ekonomik başarı yakalamıştır. Macaristan ihracata yönelik bir ekonomik yapıya sahiptir ve Avrupa tedarik zincirleriyle oldukça entegredir. Doğu Avrupada doğrudan yabancı yatırımın önde gelen destinasyonlarından biri olan ülke araç, elektronik ve makine üretiminde uzmanlaşmıştır. Macaristan'ın hem ihracat hem de ithalatında makine ve taşıtlar ilk sırada yer almaktadır. Bu ürün grubunda ülke net ihracatçıdır. Bu yapının oluşmasında çok uluslu şirketlerin Macaristan'daki yatırımlarının ve bununla oluşturulan üretim kapasitesinin önemli bir payı bulunmaktadır.¹¹

Türkiye ve Macaristan arasında ticari alandaki ilişkiler de her geçen yıl daha iyi bir seviyeye çıkmaktadır. İki ülke arasında 1997'de imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ve 2004'te tesis edilen Gümrük Birliği ticaret hacmine olumlu katkı sağlamıştır. 2013'te Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyinin kurulması ile ikili ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine çıkarılmıştır. Bu ilişkinin oluşması her iki ülkenin izlediği politikalarla da örtüşmektedir. Türkiye'yi Doğu'ya açılım politikasının merkez ülkelerinden biri olarak gören Macaristan, Türkiye üzerinden Doğu pazarlarına ulaşmayı hedeflerken Türkiye de Macaristan üzerinden Avrupada daha geniş pazarlara ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu politikanın işlerlik kazanması çerçevesinde Macaristan başta İstanbul olmak yere farklı şehirlerde "ticaret evleri" açmış ve bunun yanı sıra Macar Eximbank İstanbul'da bir ofis açmıştır. Ayrıca Türk ve Macar şirketler Afrika ülkelerinde çeşitli ortak projeler yürütmektedir. Bu hususta Macar ve Türk Eximbank ortak iş birliği neticesinde Afrika'ya yönelik temin edilen krediler önemli rol oynamıştır.

TABLO 2. TÜRK DEVLETLERİNİN DIŞ TİCARETLERİNDE TÜRKİYE'NİN PAYI (2021)				
Ülkeler	İthalat (Milyar Dolar)	Pay (Yüzde)	İhracat (Milyar Dolar)	Toplam Payı (Yüzde)
Azerbaycan	2,81	12,6	1,84	15,7
Kazakistan	2,13	4,5	0,93	2,4
Özbekistan	1,63	11,6	1,65	6,9
Kırgızistan	0,09	5,4	0,32	5,6
Türkmenistan	0,71	23,1	0,98	25,8

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü

11 "Macaristan Ülke Profili", T.C. Ticaret Bakanlığı, (2022), s. 16, https://ticaret.gov.tr/data/5ede2f2613b876697046a213/Macaristan_2022.pdf, (Erişim tarihi: 8 Kasım 2022).

Türkiye’nin Macaristan’a ihracatında en büyük pay sanayi ürünlerine aittir. İhracatta yüzde 2-3 oranında tarım ürünleri yer almaktadır. Türkiye’nin Macaristan’dan ithalatı içinde ise sanayi ürünlerinin payı büyüktür. İkili dış ticaret dengesine bakıldığında dengenin Macaristan lehinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda ticaret dengesinin giderek Türkiye lehine değişim gösterdiği de belirtilmelidir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye hem ihracat hem de ithalat açısından Türk devletlerinin önemli bir partneri olmakla birlikte dış ticarete hem miktar açısından hem de toplam dış ticaret içindeki payı yönünden çok önemli bir kapasiteden bahsetmek mümkün değildir. Dünya Ticaret Örgütü’nün 2021 verileri dikkate alındığında Tablo 1’deki gibi bir manzara ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

TDT bünyesinde iş birliği ve bütünleşme yavaş fakat emin adımlarla ilerlemektedir. Teşkilat bünyesindeki ilişkilerin genişlemesi ve derinleşmesinde başta Türkiye olmak üzere bazı devletler öncü rol oynamaktadır. Tarihsel deneyimi, köklü devlet geleneği, geçmişte Doğu ve Batı bloklarıyla geliştirdiği ilişkiler, NATO üyesi olmasının yanı sıra Rusya ile yürüttüğü dengeli ilişkiler, savunma sanayii alanındaki atılımları, serbest piyasa ekonomisindeki deneyimi, imalat ve hizmet sektörlerindeki potansiyeli nedenleriyle Türkiye diğer Türk devletleri için çoğu zaman yol gösterici ve birçok devlet için de Batı'ya açılan bir kapı niteliğindedir. Ayrıca piyasa ekonomisi uygulamalarının yanı sıra imalat ve üretim konusunda da ciddi tecrübeleri bulunan Türkiye, ham madde ve enerji kaynakları bakımından zengin olan Türk devletlerinin mevcut kaynaklarını değerlendirebilecek tamamlayıcı bir ekonomik güçtür.

Türkiye TDT bünyesinde oynadığı etkin rolünün yanı sıra Türk devletleriyle geliştirdiği ikili iş birlikleriyle ortaya önemli bir ilişki modeli çıkarmaktadır. Türkiye'nin geliştirdiği ilişkilerin kökeninde ortak etnisitiye dayalı dil, din, tarih ve medeniyet gibi geleneksel unsurlar önemli rol oynarken ilişkilerin hedefinde ise eşitlik temeline dayalı stratejik iş birliği, karşılıklı fayda, refah ve istikrar üzerinde oturtulmuş ortak geleceğin inşası bulunmaktadır. Türk dış politikasının angaje olduğu tematik ve coğrafi yelpaze dikkate alındığında Ankara'nın Türk devletleri ile geliştiren ilişkilere ayrı bir önem verdiği görülmektedir. Fakat bu önem konjktürel nedenlerle yeni ortaya çıkmış değildir. Nitekim bağımsızlıklarının ar-

dından Türk devletleriyle geliştirilmeye başlanan yakın ikili ilişkiler bağlamında bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine uyum sağlamaları, uluslararası kurumlar nezdinde temsillerinin sağlanması ve güçlendirilmesi, siyasi ve ekonomik istikrarlarının temin edilmesi için özel bir çaba gösterilmiştir.

Dolayısıyla kazanım ve deneyimlerini Türk devletleriyle paylaşmaktan çekinmeyen Türkiye ile Türk devletleri arasında ikili ve çok taraflı siyasi ilişkilerin ivmesi giderek artmaktadır. Siyasi ilişkilerle aynı oranda olmasa da ekonomik ilişki potansiyelinin de gelişmekte olduğu, orta ve uzun vadede atılacak stratejik adımlarla potansiyelini yakalayacağı beklenmektedir. Özellikle son on yılda Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde artan etkisi, genel olarak sanayi üretimi ve özelde de savunma sanayii alanındaki atılımları, bir taraftan Türk devletlerinin güvenlik ve istikrarlarını güçlendirmek için Türkiye ile ittifak ilişkisi kurmaları diğer taraftan da ekonomik ilişkilerin stratejik düzeye yükseltilmesi sonuçlarını ortaya çıkarmıştır.

Sonuç olarak Türkiye ve geliştirdiği modelden hareketle TDT üyesi devletlerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ikili veya çok taraflı iş birliği girişimlerinin teşkilat kapsamında gerçekleştirilen iş birliği kadar önemli olduğu görülmektedir. Zira bu iş birlikleri teşkilatın etki alanını artırmasını ve iş birliklerinin derinleşmesini sağlayan önemli bir motivasyon niteliğindedir. Başta güvenlik, siyaset ve ekonomi başta olmak üzere bazı hassas alanlarda TDT kapsamında hayata geçirilmek istenen projeler üçüncü tarafların dikkatini veya tepkisini çekebilecek potansiyele sahiptir. Oysa aynı konudaki bir projenin TDT üye ülkelerinin ikili ya da üçlü olarak yapacakları iş birliği üzerinden gerçekleştirilmesi daha az tepki çekecek ve bu iş birliğine taraf ülkelerin projeyi daha fazla sahiplenmesi söz konusu olacaktır. Nitekim böylesi bir alanda sağlanan başarı zamanla diğer üye ülkelerin de söz konusu iş birliğine taraf olmasını teşvik edecektir. Böylece iş birliğinde hedeflenenler teşkilat tarafından üye ülkelere yukarıdan aşağıya önerilme şeklinde değil üye ülkelerin ikili ya da çoklu iş birliği iradelerinin zaman içinde teşkilatın projesi haline gelmesiyle yani tabandan tavana doğru ilerleme sağlanmasıyla daha hızlı ve kolay gerçekleşebilecektir. Bu konuda Türkiye'nin diğer TDT üyesi devletlerle geliştirdiği ikili ve çok taraflı iş birlikleri önemli örneklerdir ve Ankara'nın öncülük ettiği girişimler teşkilat bünyesindeki bütünleşme sürecinin hızlanmasını sağlayacaktır.

MEHMET YÜCE

Bursa Uludağ Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Mehmet Yüce halihazırda Azerbaycan İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İktisat Fakültesi'nde dekanlık görevini yürütmektedir. Vergi hukuku, maliye ve Türk dünyası ile ilgili yirmi kitabı ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜYELERİYLE İKİLİ İLİŞKİLERİ

MEHMET YÜCE

Bu rapor Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bağlamındaki kurumsal gelişmeler ve üye devletler arasında örgütsel düzeydeki iş birliğine odaklanmaktan ziyade bunu dışlamayarak Türkiye'nin Türk devletleri ile geliştirdiği ikili ve çok taraflı siyasi ve ekonomik iş birliklerini irdelemektedir. Rapor, TDT'nin teşkilat yapısındaki gelişmelerin genel anlamda Türk dünyası ve özelde ise üye devletler üzerinde olumlu etkisi olduğunu kabul ve teslim etmekle beraber Türkiye veya bir başka ülke tarafından geliştirilen ikili ve çok taraflı iş birliklerinin teşkilatın gelişimine oldukça olumlu etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu husus raporda Türkiye'nin diğer TDT üyeleriyle geliştirdiği ikili ve çok taraflı siyasi ve ekonomik ilişkiler üzerinden açıklanmaktadır.